

FUNDAȚIA DE CARITATE „CSESZTIVO“ DIN ORADEA

de

Tóth János

Cea mai importantă fundație de caritate particulară din Oradea secolului al XIX-lea, o putem considera pe cea cunoscută sub denumirea Institutul Csesztivó, deseori pomenit în documentele vremii ca „Azilul civic orășenesc”. Temelia instituției, a fost depusă și de altfel lesne de dedus din denumire, „de maistrul tăbăcar Csesztivó Ferencz, cetățeanul acestui oraș privilegiat, mulți ani la rând senatorul său, în Testamentul lui datat din 23 septembrie 1823¹”. Numele acestui cetățean de vază al orașului nostru se regăsește în documentele archivistice cunoscute, prima dată în 1811, când i-a împrumutat orașului, aflat în dificultate financiară, importanta sumă de 11.500 de florini renani². Este de notat că nu era un caz singular când Csesztivó Ferencz a mai făcut asemenea servicii orașului nostru, dovadă fiind raportul oficiului de revizie din 1827 din care cităm „cetățeanul de odinioară al acestui oraș privilegiat *de mai multe ori* (n.n.), împrumutând anumite sume pentru acoperirea diverselor necesități bănești....”³. Firește ca cetățean cu avuție și reputație considerabile, în cursul vieții sale a jucat un rol important și în administrația publică a orașului, iar după moarte și-a înscris numele pe vecie în istoria Oradiei prin fundația sa.

Ca în cazul tuturor fundațiilor și de data aceasta, punctul de pornire și documentul de bază în același timp, îl constituie actul de fondare, cea ce în cazul nostru nu este altceva decât, deja amintitul Testament. Din acest considerent este justificat, credem, să începem istoricul acestei instituții de caritate tocmai cu analiza acestuia.

¹ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, fond Primăria Municipiului Oradea, dos. 171, f. 23

² Lakos Lajos, *Nagyvárad Múltja és Jelenjéből* (Din trecutul și prezentul Orășii Mari), Oradea 1904, f.51 și 177

³ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, fond Primăria Municipiului Oradea, inv. 141, dos. 120, f.19

Acest document mai amplu a fost redactat în Oradea la data de 27 septembrie 1823⁴ și se încheie cu următoarea notă a autorului: „Intăresc pe ultima mea voință bine cumpănită cu pecetea și semnătura proprie, mai mult îi rog în mod respectuos și pe martorii să facă acest lucru cu semnăturile lor proprii”. Acești martori semnatori, cetățeni respectabili ai Oradei de atunci, au fost următorii: prim judecător Szorger Sámuel, senatorii Tornir Antal, Valdensteiner Antal, Kremmer János și Rottenfels Károly. Ca executor testamentar a fost desemnat de către testator domnul Király Imre.⁵

Din punctul de vedere al investigației noastre conținutul testamentului se împarte în două. În prima, de la punctul 1 la punctul 21 inclusiv, găsim dispoziții de natură personale și familiale. Pe unele dintre acestea le amintim, deși nu sunt legate nemijlocit de tema noastră, dar sunt relevante în privința mentalității și uzanțelor din aceea epocă, nemaivorbind de personalitatea testatorului și care totodată are darul de a arunca lumină asupra personalității deosebite al acestui om de mare omenie. Iată, de exemplu, punctul 7, care se referă la văduva sa: „Scumpa mea soție poate locui, împreună cu nepotul meu Kolanda Jakob, în casa mea până când trăiește. Iar dacă nu se înțeleg între ei, să-i fie cumpărată o casă. Pentru această casă, ca și pentru întreținerea ei anuală, va primi 20.000, din capitalul de 24.000 de florini aflat (ca împrumut cu dobândă, n.n.) la Svachoffer Istvan, cu condiția ca în cazul morții sale să poată dispune liber numai de 10.000 florini, restul să revină fundației pe care voi face”.

8. În afară de acest legat, le va păstra toate îmbrăcămintele, bijuteriile pe care eu i-am cumpărat și donat; așijderea.

9. Jumătate din servicii de luat masa, așternuturi, și ustensile de bucătărie; dintre mobilele de casă, atâtea cât se va considera suficient pentru o cameră; o vacă, două butoaie de vin și ceea ce se află în cămară pentru necesități zilnice, și încă 500 de florini destinați în vederea acoperirii cheltuielilor din primul an. Ca bun credincios și totodată înstărit, Csesztivó Ferencz, în conformitate cu spiritul epocii, nu a ignorat nici pe biserica sa: „Pentru Mănăstirea Capucinilor las suma de 3.000 de florini, din interesele căreia să fie plătit organistul și ceea ce mai rămâne, să fie folosit pentru alte necesități ale bisericii; Întocmai las acolo 5.000 de florini, ca din interesele acestora să fie întreținut predicatorul german.” „Pen-

⁴ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, fond Primăria Municipiului Oradea, inv. 143, dos 5, f. 1: Jegzőkönyve a Csesztivó Ferencz úr által felallított Városi Polgári Ispotalynak: mely kezdődött az Invalidatorius Per lefolyta után az 1827-ik Esztendő augusztus 15-ik napján. (Proces verbal al Azilului Civic Orășenesc, fondat de răposatul Csesztivó Ferencz, Senator și Cetățean al Orașului Oradea Mare; care a început activitatea după terminarea procesului de invalidarea, în ziua de 15 august 1827).

⁵ Ibidem, f.4.

tru satisfacerea cheltuielilor bisericii parohiale las interesele după suma de 1000 de florini, în afară de aceștia, 200 de florini să fie dați la mâna preotului ca să fie împărțiți între săracii aparținând casei (parohiale n.n.)”. (punctele 4, 5 și 6) Despre noblețea sufletească și dorința de ajutorare stau drept mărturie și următoarele dispoziții din Testament:

14. Pentru invalizi las 200 de florini.

15. Pentru casele de ocrotire „Marjási și Duka,, las 400 de florini.

16. Pentru surdo-muții din Vác, las suma de 200 florini.

17. Pentru Lazaretumul onorabilului Comitat (de Bihor n.n.) las 1397 florini. Acea parte a Testamentului care se referă în mod direct la tema noastră, începe de la punctul nr. 22, ceea ce o putem considera drept actul de fondare al instituției, argument suficient pentru reproducerea ei integrală în traducerea românească.

22⁶. Deoarece în fiecare oraș bine orânduit și cu o morală sănătoasă se acordă atenție acelor cetățeni care devin săraci fără vina lor proprie și ajutorul convenit mai ales pentru cei neputincioși umblând pe cărje, în favoarea acestora fac și eu o fundație cu aceea dulce speranță că cetățenii acestei nobile patrii, urmându-mi exemplul, o vor sprijini pe acesta în acest scop.

23. Pentru realizarea scopului meu le las acele capitaluri care sunt enumerate aici (%), rugând Magistratura acestui Oraș privilegiat să le încaseze și să le plaseze (cu dobândă n.n.) în locuri sigure, suma de 41.368 florini și 27 creițari.

24. După părerea mea ar fi util – și prin asta dorințele fondatorilor s-ar împlini mai bine – dacă fundația răposatului dl.Dudek s-ar unifica cu aceasta și pentru cele două (fundații n.n.) s-ar cumpăra o casă din material durabil.

25.Deoarece o asemenea casă trebuie să fie spațioasă și construită din materiale tari, eu consider ca cea mai potrivită soluție, și asta este dorința mea arzătoare, ca să fie cumpărată casa domnului Sántha Ferencz din str. Körös (actualmente T. Vladimirescu n.n.), cu atât mai mult că ar fi în favoarea Fundației faptul că având grădină și pivniță care fiind arendate, din veniturile anuale s-ar putea acoperi cheltuielile de reparații. Casa Fundației Dudek poate fi vândută, și prețul acesteia ar putea folosi la completarea sumei de achiziție a acestei case. (Notă: In realitate amintita casă din str. Körös a fost cumpărată chiar de către fondator, încă în timpul vieții sale.)

⁶ Ibidem, f. 2-3

Despre organizarea internă a Casei.

26. În conformitate cu posibilitățile existente trebuie desemnate camerele în care vor locui cetățenii însărăciți fără vina lor, cele în care cei suferinzi (de boli) și acele în care vor putea să stea persoanele (lăuzele) aparținând fundației Dudek. Este nevoie de locuință pentru administrator, asemenea și moașei, ca și pentru servitori; trebuie să fie o cămară pentru alimente și o încăpere pentru morți. (pentru așezarea lor temporară n.n.)

27. Înainte ca această Fundație să-și înceapă activitatea, trebuie să fie restaurate pereții, acoperișul, ferestrele, ușile, cuptoarele.

28. Toate cele necesare unei asemenea case, precum paturi, așternuturi, scaune, mese, mijloace de bucătărie, alimente, acestea să fie achiziționate din dobânzile restante până la deschiderea Fundației.

29. Deși banii de arendă după pivnițe vor fi suficienți pentru reparații anuale necesare și pentru întreținerea curățeniei la casa fundațională, totuși din dobânzile (anuale) să fie rezervată suma de 50 florini, și aceasta să fie alocată, tot cu dobândă, ca atunci când va fi nevoie de reparații mai mari, banii să fie folosiți în acest scop.

Despre cheltuielile de întreținere, alimentația și îmbrăcămintea celor ce vor fi primiți în Fundație.

30. În această fundație vor fi primiți cetățenii acestui oraș privilegiat care au căzut în sărăcie fără vreun păcat de-a lor și cei suferinzi de boli, născuți aicea, fără deosebire de sex și religie.

31. O atenție aparte trebuie acordată cetățenilor stabiliți aici, care provin din Cehia, militarilor și văduvelor.

32. Dacă spațiul permite, vor fi primiți și văduvi (de ambele sexe) care dispun de oarecare avere, dar aceștia vor fi obligați să-și transcrie pe aceasta în favoarea Fundației, și să plătească câte ceva pentru hrana și îmbrăcămintea lor.

33. Vor fi obligați ca de trei ori pe zi să rostească rugăciuni cu glas tare, să lucreze atât cât permite puterea lor, în grădină sau în alt loc.

34. La masa de prânz vor primi supă, felul doi, jumătate de pfund de carne (un pfund=0,453kg), la cină tot mâncare de două feluri, în zilele de post trei blide de mâncare.

35. Îmbrăcămintea lor să fie economicoasă.

Despre administrarea F undației.

36. Magistratura Privilegiată și Comunitatea Electivă vor numi trei membri, din cadrul lor, cei care vor forma Direcțiunea și care, în mod alternativ, vor revizui socotelile administratorului în intervale de 15 zile, vor supraveghea capitalurile (împrumutate), ca interesele să fie incasate după fiecare jumătate de an, fiindcă banii numai în aceste condiții pot fi dați pe camătă, și dacă plata acestora se va omite, contractul să fie reziliat și notificat la Magistratură.

37. Va fi întocmit un Protocol (proces verbale n.n.) în care vor fi notate dispozițiile Magistraturii Privilegiate și ale domnilor Directori, deopotrivă vor pretinde de fiecare dată socotelile administratorului, pe care le prezintă Magistraturii.

Despre administrator, servitori, salarizarea și alimentația acestora.

38. Administratorul va fi totodată și Perceptor, va conduce evidența cheltuielilor și menține ordinea. O primă îndatorire a lui va fi întocmirea unui Protocol în care se consemnează:

1. Persoanele la care sunt date capitalurile și de la ce dată, dobânda anuală și termenul de plată.

2. Donațiile în bani sau în natură, oferite de binefăcători.

3. Numele, religia, vârsta și data morții acelor care vor fi primiți în Fundație.

4. Toate cheltuielile, care vor fi justificate cu documente.

39. Socotelile vor fi prezentate în fiecare an, acestea vor fi analizate de Magistratura Pr., după care vor fi supravizate.

40. Va fi nevoie acolo de o bucătăreasă bună care să procure pe cele necesare și să gătească, la fel de un servitor.

41. Dacă această fundație se cuplează cu cea a lui Dudek, atunci administratorul va avea de acolo 100 de florini și de la această fundație 150 de florini, afară de acestea locuință, lemne de foc și cele necesare pentru trei mese pe zi.

42. După părerea mea pentru plata bucătăresei sânt suficienți 75 de florini și 60 de florini pentru servitor.

43. Aceste puncte să fie prezentate spre aprobare majestății sale, ca ocrotitorului suprem al fundațiilor. Cu toate că această ultimă voință a testatorului redactată atât de minuțios și fără echivoc, nu mai necesită analize și comentarii în plus, pe parcurs aceasta a suferit unele modificări. Incepând cu faptul, că traducerea în viață a acestui plan atât de generos,

ab ovo, a suferit o amânare în timp, deoarece văduva fondatorului a pornit un proces de invalidare a testamentului⁷. Acest proces de invalidare, cu rezultate contradictorii, a durat până în februarie 1827, după care se putea să se înceapă în sfârșit activitatea de organizare concretă a instituției. Primul pas s-a petrecut în cadrul ședinței Comunității Elective a orașului Oradea, ținută în data de 12 februarie 1827⁸, când potrivit unui pasaj din procesul verbal încheiat cu această ocazie, revizorul contabil al orașului, Kotsis József, a comunicat că: „Testamentul răposatului Csesztivó Ferencz, în parte fiind invalidat, în data de 9 a lunii curente a fost pus în executare” și că „pentru Azilul Orășănesc (denumire alternativă a Instituției „Csesztivó” folosită în documentele vremi n.n.) pe care dorea să-l înființeze răposatul senator i-a revenit în contracte (de împrumut încheiate de fondator în timpul vieții sale, n.n.) 39. 261 florini și 5 creițari, dar în această sumă este cuprinsă și casa fundațională împreună cu reparațiile efectuate până în prezent.” Comunitatea Electivă considerând astfel viitorul fundației ca și asigurate, s-a decis ca „cârmuirea acesteia să fie încredințată unei Deputații și în acest scop domnii prim jude Rottenfels Károly și Szorger Samuel sunt numiți membrii ai Direcțiunii”⁹.

Conducerea numită în fruntea fundației și care „primind cu bucurie această însărcinare, va depune toată silința ca acest institut sfânt și inexistent până acuma în orașul nostru, să fie pus în practică cât mai curând.” - prima dată s-a întrunit în data de 12 iulie 1827¹⁰. Cu această ocazie a fost luată hotărârea, că despre activitatea lor vor întocmi un așa zis „Protocol”, care conține de fapt procesele verbale încheiate cu ocazia ședințelor de conducere.

Acest document fiind oglinda activității binecuvântate a instituției desfășurată în decursul deceniilor, îl constituie drept sursa de bază a investigației noastre.

În această ședință au fost aduse la cunoștință și „înmânate celor vizați” spre conformare, instrucțiunile elaborate între timp de „Deputațiunea” delegată de adunarea generală orășenească prin decizia sa cu nr. 215/1827. După dezbateră și adoptarea unanimă a regulamentului de funcționare „Instrucțiunile” au fost trimise „către Perceptorul acestei fundații, Gavra Gábor și pentru administratorul azilului, de asemenea, în vederea aplicării și respectării lor întocmai”.

⁷ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, fond Primăria Municipiului Oradea, inv. 141, dos. 120, f.28

⁸ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, fond Primăria Municipiului Oradea, inv. 143, dos.5, f. 4.

⁹ Ibidem

¹⁰ Ibidem, f. 1

*Instrucțiuni pentru Perceptor.*¹¹

1. D-ul Perceptor este obligat ca interesele după capitalurile fundației cât și sumele de arendă a casei și pivniței, care până când numărul celor primiți în azil se va putea mări, vor fi arendate, să fie incasate „contra chitanță” în fiecare semestru.

2. Cele neînregistrate în fond, – dat fiind faptul că actualmente numai anumite capitaluri sunt înscrise, – va lua în evidență, cu aprobarea Direcțiunii.

3. O să țină un registru obișnuit în care vor fi însemnate dobânzile și sumele achitate, ca și sumele cheltuite, cu aprobarea prealabilă.

4. Materialele, care, ori cumpărate, ori donate de către binefăcători, vor fi recepționate de administrator și pentru acestea el va răspunde.

5. Și sumele de bani vor fi înmânate administratorului în fiecare lună cu aprobarea și contra chitanță, din care le va cumpăra pe cele necesare hranei zilnice.

6. Pentru cele de construcții și alte cheltuieli, va răspunde Perceptorul.

7. În fiecare an va întocmi o informare sumară despre încasări și cheltuieli, ca să fie totdeauna cunoscută situația casieriei.

8. La sfârșitul anului, în decurs de cincisprezece zile, va întocmi un raport perfect, la care va atașa situația întregului fond și contractele (de împrumut n.n.) originale și chitanțele. Iar pe acesta îl va prezenta Direcțiunii, de unde va fi predat Orașului Privilegiat pentru cenzurare.

9. Contractele originale vor fi depuse în archiva orașului, dar câte un exemplar va rămâne la d-ul Perceptor.

10. Dl. Perceptor este obligat să țină astfel evidența sa, ca, și în cazul unui control inopinat al casei, în aceasta să nu fie nici o lipsă.

11. Dacă cineva pentru ajutorarea acestui institut va oferi vreo sumă de bani, de la sine nu poate accepta, numai dacă va fi aprobată spre percepție de către Direcțiune.

12. Dl. Perceptor fiind și membru al Direcțiunii este obligat să fie prezent la fiecare ședință, exceptând cazurile de boală sau vreun interes major care îl împiedică.

13. Dacă va observa că vreun capital ar fi în pericol, va raporta neîntârziat deasemenea Direcțiunii.

14. Va raporta neîntârziat și faptul dacă cineva nu plătește la termen dobânda sau arenda.

¹¹ Ibidem, f. 4-5

Avem suficiente motive și pentru reproducerea instrucțiunilor elaborate pentru administratorul instituției, dat fiind faptul că în ele găsim multe date și lămuriri referitoare la organizarea și perioada de început a activității fundației.

Instrucțiuni pentru Administrator.¹²

Intrucât este un adevăr de necontestat faptul că și cel mai nobil institut manipulat în mod greșit este sortit pieirii, de aceea, acest oraș privilegiat dorind de la început să pună pe picioare acest azil civic în așa fel ca scopul sfânt al fondatorului să fie atins și soarta celor în suferință să fie ameliorată, și chiar dacă ar dori cu toată silința ca intenția fondatorului privind nenorociții din acest azil să fie respectată cu sfințenie, în întregime, dar fiindcă fondul prevăzut în Testament în parte a fost invalidat de către văduva testatorului și tare s-a împușinat, de aceea acest scop este deja imposibil de realizat în toate detaliile sale, pe lângă aceasta în Testament au fost neglijate multe aspecte care sunt necesare într-o asemenea Fundație, acest oraș privilegiat consideră că pentru completarea acestor neajunsuri să fie elaborate următoarele instrucțiuni pentru administrator:

1. Din mila lui Dumnezeu azilul civic se va deschide în data de 15 august anul curent, conform Testamentului administratorul va avea două camere pentru locuință, are voie de încălzire și iluminat (cu lumânări n.n.) în mod economic, tot așa primește zilnic carne de vită și cele necesare pentru trei mese, deasemenea de două ori pe săptămână vin, pentru care va fi obligat:

2. Să păzească și să răspundă de clădire, gardurile, ușile, ferestrele, ustensilele de bucătărie și celelalte bunuri, care vor fi predate cu inventar obișnuit.

3. A controla bucătăreasa și servitorul care va fi angajat acolo.

4. Grădina să fie însămânțată din timp.

5. Să îndemne pe creditorii la plata arendeii.

6. Administratorului se aprobă la începutul fiecărei luni o anumită sumă de către Direcțiune, în funcție de numărul azilanților, sumă pe care va lua în percepție. În acest scop va ține o evidență; cealaltă o va ține ca să consemneze cheltuielile zilnice pentru lapte, brânză, smântână, ouă etc., fiindcă cele ce pot fi conservate, vor fi cumpărate în cantități mai mari în prezența Direcțiunii.

¹² Ibidem, f. 5-6

7. Va aduce pâinea de la brutărie, carnea de la măcelărie, la sfârșitul fiecărei luni va raporta Direcțiunii, ca acestea să fie plătite cu aprobare.

8. Va conduce separat un proces verbal unde va consemna dacă vreun binefăcător ar acorda ajutor în natură pe care îl acceptă cu mulțumirile de rigoare și îl raportează imediat Direcțiunii, ca în semn de recunoștință să fie trecut în Protocol; donațiile în bani vor fi recepționate de către d-l Preceptor.

9. Va conduce iar o evidență în care va consemna data când a fost primit de către Direcțiune cetățeanul îmbătrânit în Fundație, data morții sau ieșirii acestuia, și pe baza acestui document tipărit de primire în azil se poate prevedea respectivul cu găzduire sau cu alte provizii.

10. Imbrăcămintea ocrotiților să fie economicoasă și aceasta va fi achiziționată de către Direcțiune.

11. Se va asigura jumătate de pfund de carne de supă pentru fiecare internat, la care se adaugă ceva sos și mâncare groasă, deasemenea o jumătate pfund de carne pentru cină. În zilele de duminică primesc la prânz carne friptă și vin.

12. Pentru dejun supă de chimen sau altă supă ușoară.

13. Va avea grijă (administratorul n.n.) ca în fiecare zi, dimineața, la amiază, când se trag clopotele, înainte și după masa de prânz, cât și seara, să rostească rugăciuni cu glas tare, mai cu seamă sânt datori de a împlora pe Dumnezeu pentru sufletele fondatorului și a celorlalți binefăcători.

14. Pe bătrâni mai viguroși să-i îndemne să meargă la biserică și să facă munci mai ușoare.

15. Să respecte zilele de post atât în cazul lor cât și a celorlalți și slujnicilor fără nici o excepție.

16. Dacă sănătatea cuiva se înrăutățește, imediat îl anunță pe medicul fundației și procură medicamente, plătite la sfârșitul fiecărei luni.

17. Dacă boala se agravează, îl cheamă pe preotul de confesie respectivă, ca nu cumva bolnavul să moară fără ultima mângâiere sufletească.

18. Dacă cineva moare, îl separă de la ceilalți așezând în camera pentru cei morți și în privința înmormântării depune un raport Direcțiunii, iar el însuși îl consemnează cazul atât în Protocol cât și în formularul primit cu ocazia internării și astfel conduce socotelile.

19. În fiecare an își face dovadă despre cele preluate (cu inventar n.n.) și despre starea (bunurilor) lor în Fundație depune o Informare Tabelară la Direcțiune, de unde se înaintează Consiliului Orășenesc.

20. Dacă cineva în timpul ieșirii în oraș s-ar îmbăta sau ar comite vreun alt exces, este obligat ca a doua zi imediat să raporteze Direcțiunii, pentru ca acela care nici după trei muștrări nu se cumițește, va fi exclus din azil.

21. La sfârșitul fiecărei luni face o informare pentru Direcțiune despre proviziile (de alimente) ca să aibă grijă de completarea celor împruținate.

Comparând părțile de referință din Testamentul original cu „instrucțiunile” elaborate de organele orășenești și reproduse mai sus (în traducere, n.n.) identitatea scopului fundamental este evidentă și la prima lectură. Unele diferențe se manifestă însă în privința modalităților de punere în practică a acestuia, precum – cel puțin în prima perioadă a activității instituției – și în aria de cuprindere a persoanelor vizate prin actul de caritate. Deși în documentele publicate le găsim unele explicații de motive care au condus la această situație, în privința celui de al doilea aspect trebuie să subliniem din nou faptul că, motivul principal a fost micșorarea radicală a capitalului de bază inițial, odată ce suma de 41.368 florini și 27 creițari, în preajma deschiderii instituției, s-a redus la doar 17.967 florini și 47 creițari¹³. Explicația acestui proces se găsește - dincolo de procesul de invalidare amintită -, și în faptul că fondatorul Csesztivó Ferencz și-a cumpărat, înaintea morții sale pentru 10.000 de florini așa zisa Casa - Sántha din str. Körös (azi T. Vladimirescu n.n.) nr. 12, sumă la care s-au adăugat și cheltuielile de reparații și alte lucrări de adaptare la necesitățile de funcționare a instituției. Situația a fost îngreunată și de unele arierate ca, de exemplu, în cazul comerciantului Algir Demeter din Pesta, de la care „banii nu numai că au fost imposibil de încasat, dar, din cauza lichidităților nici nu se poate cunoaște cantitatea acestora.”¹⁴

În aceste împrejurări Direcțiunea respectând acel principiu general potrivit căruia întreaga activitate a fundației trebuie susținută, finanțată din beneficiile de pe urma capitalului de fond (în cazul nostru 1.077 de florini și 47 creițari), a fost nevoită să limiteze numărul ocrotiților în cadrul fundației. Mai concret, potrivit procesului verbal al ședinței de conducere, „mai mult de patru persoane acolo nu se poate primi; dar dacă datoria lui Algir, pentru care s-au făcut deja pașii necesari, va fi încasată, numărul internaților se va modifica pe parcurs.”¹⁵

În cadrul ședinței de conducere, după ce directorul Kotsis József a făcut o prezentare cu privire la fondul mult diminuat al Fundației, propune ca soluție solicitarea breslelor în scris la ajutorarea acesteia, creată pentru un scop sfânt. Rezultatul chetei organizate cu acest prilej a fost de 130 de florini, suma fiind compusă din următoarele donații: breasla blănarilor - 20 florini, breasla tâmplarilor, lăcătușilor și sticlarilor - 40 florini, breasla

¹³ Ibidem, f. 7

¹⁴ Ibidem,

¹⁵ Ibidem,

dogarilor - 20 florini; breasla măcelarilor - 26 florini, breasla curelarilor - 15 florini, breasla sitarilor - 10 florini¹⁶.

Interesul față de această cauză nobilă s-a manifestat și prin ofertele făcute de persoane particulare, dintre care amintim donația cetățeanului Parola Ferencz,¹⁷ constând din tacâmuri de cositor pentru 6 persoane cântărind în total 26 de pfunzi (un pfund 0,453 kg n.n.). Deși donațiile în bani n-au avut o pondere însemnată în bugetul instituției, conducerea a hotărât „umblatul cu bucea în târgurile săptămânale” ținute la Oradea, în favoarea Fundației.

Direcțiunea fiind de părere că „Azilul s-ar putea să se deschidă la data de 15 august a.c. (1827, n.n.) în ziua Adormirii Maicii Domnului”, a dispus, ca între timp să se pună la punct camerele desemnate în acest scop și bucătăria și totodată să fie procurate la timp ustensilele necesare¹⁸.

Casa fundațională, care până la data deschiderii instituției trebuia pusă în stare de funcționare, potrivit unei descrieri de epocă „se află în str Körös, având 13 camere, două bucătării, două pivnițe, două cămări, un grajd și o mică grădină.”¹⁹ Dintre cheltuielile ocazionate de lucrările de pregătire a deschiderii, amintim²⁰; zidarului Forgáts Mihály 80 de florini, pentru reparații, comerciantului Sámuel Mihály 46 de florini, pentru haine de postav; 20 de florini lui Koszta Gergely pentru pânze; 52 de florini lui Amon Ferencz pentru lucrări de lăcătușerie; 12 florini maistrului de croitor Hajnal István, pentru cusutul hainelor, iar pentru lucrări de tâmplărie s-au plătit 180 de florini lui Dobos Ádam. Au fost procurate în același timp cinci „brațe” lemne de foc pentru 35 de florini, așternuturi și rufării necesare în valoare de 32 florini și 57 creițari, iar pentru confecționarea crucii așezate la Casa fundațională, s-au plătit 16 florini. Incepând de la 5 august (1827 n.n.) „a fost angajat un servitor la Fundație cu un salariu de 45 de florini, precum și bucătăreasă, în persoana soției lui Krajczár András, cu un salariu anual de 60 de florini.”

În ședința de conducere din 13 august 1827 a fost adoptată o hotărâre -care a și fost înaintată spre aprobare Comunității Elective - potrivit căreia, „imediat când cineva este primit în Fundație, bunurile sale să fie inventariate și după moartea sa să fie reținute în favoarea Fundației.”²¹ Tot cu această ocazie membrii conducerii constatând faptul că „în instituție ar fi

¹⁶ Ibidem, f. 6

¹⁷ Ibidem, f. 7

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, fond Primăria Municipiului Oradea, inv. 141, dos. 120, f. 28

²⁰ Proces verbal..., f. 8-9

²¹ Ibidem, f. 8

loc pentru două femei”, s-a decis ca „dintre solicitanți soția lui Name Mihály și soția lui Papp Mihály vor fi primite în azil.”²² Este de notat că această ultima alegere n-a fost prea norocoasă, odată ce în procesul verbal din 6 noiembrie din același an, putem citi: „Papp Mihályné, și după repetate muștrări nu și-a încetat să se compoarte rău - a fost dată afară. Primirea alteia în locul ei se suspendă pâna la 15 august.”²³

Pe lângă alte plăți efectuate, cum ar fi de exemplu, pentru procurarea alimentelor conservabile (22 florini), administratorului Krajczár András pentru transcrierea contractelor (de împrumut) Fundației (10 florini), pentru confecționarea celor șase scaune lui Paksi - 9 florini, zidarului Forgáts Mihály în urma unor reparații (10 florini și 40 creițari), pentru grinzile necesare la pivnița casei fundamentale și transportul acestora (39 florini) și altele²⁴, conducerea a reușit să sporească și sursele de venituri, întrucât „pivnița de la casa fundamentală a fost arendată pe trei ani, în urma licitației, de către Kremer Janos pentru 101 florini renani²⁵, și, potrivit procesului verbal „au fost percepute donațiile baronului Desöffy Lajos - 20 florini - respectiv de 110 florini a lui Kenderesi Ferencz.” Grădinarul episcopului romano-catolic, pe nume de Tamas, a testat în favoarea Fundației contractele de împrumut încheiate cu Kriszta György pentru suma de 10 florini, respectiv cu Fajai József pentru 20 florini, cu incasarea acestor sume fiind însărcinat directorul Rottenfels²⁶. Conducerea a luat la cunoștință cu speranță și comunicarea că „răposata soție a lui Csesztivó Ferencz a depus 5000 florini la mâna avocatului Korányi György și este de sperat ca această sumă va fi adjudecată în favoarea Fundației.”²⁷ Tot în cadrul acestei ședințe s-a făcut o propunere, în opinia noastră de azi cel puțin bizară, motiv pentru care și-o amintim, conform căreia „trebuie intervenit la preasfințitul domn părinte parohial ca săracii din Fundație să primească dispensă de ținerea postului în zilele de sâmbătă, deoarece din cauza vârstei înaintate, pe de o parte, și a capitalului micșorat, pe de alta, procurarea alimentelor de post la prețuri scumpe nu se poate respecta.” În procesul verbal este menționat și faptul că deși s-au făcut pași în această direcție „dar d-l Pasola a refuzat din lipsa acordului din partea Excelenței sale domn Episcop, „din care cauză directorul Fundației a fost încredințat cu obținerea acestuia.”²⁸

²² Ibidem, f. 9

²³ Ibidem, f. 12

²⁴ Ibidem, f. 13-14

²⁵ Ibidem, f. 10

²⁶ Ibidem, f. 12

²⁷ Ibidem, f. 11

²⁸ Ibidem, f. 12

Înainte de a prezenta în continuare activitatea Fundației „Csesztivo” trebuie să amintim și măsurile organizatorice legate și de o altă fundație caritativă orădeană întemeiată la începutul secolului al XIX-lea, și anume Fundația „Dudek”. La începutul anului 1827, când apropiata deschidere a instituției „Csesztivo” a devenit deja o certitudine, conducerea fundației „Dudek” a cerut de la adunarea generală orășenească, comasarea celor două fundații „, deoarece răposatul domn Csesztivó Ferencz în testamentul său a dorit ca și această fundație („Dudek” n.n.) să fie mutată în casa fundațională pe care a cumpărat-o de la fie și iertatul domn Santha Ferencz”²⁹.

Adunarea generală orășenească ținută în data de 10 martie 1827 prin hotărârea Nr. 298 a și aprobat această cerere³⁰, iar comisia numită cu acest prilej a stabilit grupul de clădiri în care, după renovările și adaptările necesare, a fost plasată instituția „Dudek”³¹. Această simbioză a celor două fundații pentru o scurtă perioadă s-a realizat și la nivelul conducerii prin numirea de către organele orășenești a unei direcțiuni comune. Evenimentul respectiv a fost consemnat în procesul verbal din 26 noiembrie 1827 în felul următor : după ce fostul Director Interimar și Revizor Kotsis József a demisionat din funcția sa de director în fața Magistraturii Privilegiate și a Comunității Elective, în locul lui a fost ales actualul Prim jude d-l Sorger Sámuel; s-a dat aceea dispoziție că, odată ce Fundația „Csesztivó” a fost cuplată cu Fundația „Dudek”, dânsul să îndeplinească ambele funcții (de director n.n.), cele două Direcțiuni contopite într-una, aztăzi s-au întrunit având următoarea componență: Prim jude Sorger Sámuel, Director Püspöki János, Smid József, Rottenfels Károly, perceptorul fundației „Csesztivó” Gavra Gábor. Domnul Kotsis József, cel care a acceptat această funcție numai până la punerea în mișcare a activității fundației, a predat toate documentele necesare ale fundației domnului arhivar actual Sztuppa Mihály și a instalat Direcțiunea acestei Fundații.”³²

Cu toate că în anul următor adunarea generală orășenească prin hotărârea cu nr. 195/1828 le-a separat direcțiunile celor două fundații³³, ele au activat decenii în șir în același grup de clădiri din str. Körös (azi T. Vladimirescu), în opinia publică orădeană a rămas pe mai departe denumirea de Instituția „Csesztivó-Dudek”.

²⁹ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, fond Primăria Municipiului Oradea, inv. 143, dos. 4, f. 47; Protocoluma a néhai boldog emlékezetii orvos Dudek Ioachim úr által felállítottatni rendelt Fundatio Directiójának de annis 1821-1835.(Protocolul Direcțiunii Fundației întemeiată din dispoziția răposatului domn medic Dudek Ioachim, pentru anii 1821-1835)

³⁰ Ibidem, f. 50

³¹ Ibidem, f. 54

³² Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, fond Primăria Municipiului Oradea, inv. 143, dos. 5, f. 11

³³ Protocolul..., f. 56

După un an de la deschiderea azilului, direcțiunea în ședința sa din 14 august 1828 a constatat că „dacă se încasează toate datoriile restante, în caserie se vor aduna 546 florini și 49 de creștari, ceea ce ar permite întreținerea a încă unui cetățean. Ca urmare, dintre solicitanți Giorszki Jozsef, cel care s-a prezentat de demult, va fi primit (în azil n.n.)³⁴”. Din acest citat reiese, pe de o parte faptul că conducerea s-a ținut de promisiunea dată, conform căreia în funcție de îmbunătățirea situației financiare numărul întreținuturilor se va mări, pe de altă parte mulțimea petiționarilor denotă necesitatea socială care l-a îndemnat pe Csesztivó Ferencz în acțiunea sa nobilă și umanitară.

Nu-i de mirare că selectarea „norocoșilor” solicitanți s-a făcut după o procedură riguroasă și circumspectă. Pe lângă jalba solicitantului nu putea lipsi nici certificatul medical și nici recomandarea conducerii breslei respective, de exemplu. Din acest punct de vedere îl găsim drept semnificativ cazul maistrului cizmar Szendrei József, motiv pentru care îl prezentăm dintre multe alte exemple.

În data de 23 iulie 1832 Szendrei József a înaintat conducerii orașului următoarea cerere:³⁵

„Privelegiata și Generoasa Comunitate Electivă: „Starea mea este învederată din certificatul medical atașat, iar nenorocirea ce mi s-a întâmplat este cunoscută în fața Generoasei Comunități Elective. Intrucât și soția mea a ajuns la bătrânețe, mă tem că mai târziu amândoi vom fi așa de neputincioși încât nici pâinea de toate zilele nu o să putem procura și astfel vom ajunge în postura cerșetorilor – nu cumva să ni se întâmple acest lucru, acuma când avem încă puțină avere, am luat hotărârea ca să ne mutăm și să trăim în liniște în Fundația regretatului Csesztivó Ferencz, cu condiția că noi acolo dorim numai cameră și hrană, depunem chiar acum și pentru vecie 500 de florini renani, iar Fundația nu trebuie să aibă grijă de îmbrăcămintea și celelalte necesități ale noastre - pentru acestea mă rog cu smerenie în fața Onoratei și Privelegiatei Comunități Elective, să binevoiască a mă primi pe mine și pe soția mea, în Fundația amintită.

„La Oradea, 23 iulie 1832

Umila și sărmana slugă a D-voastră
Szendrei József

³⁴ Proces verbal... , f. 15

³⁵ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, fond Primăria Municipiului Oradea, inv. 141, dos. 120, f. 34

Potrivit certificatului medical atașat, întocmit de medicul Busa József, petentul „încă din 1826 suferea de hidropizie și avea splina întărită”, iar rezultatul recente analize era: „Hidropizie – fiind incapabil de orice activitate profesională”³⁶. Nu este lipsită de interes nici recomandarea conducerii breslei, care conține informații caracteristice pentru epoca respectivă.

„Atestat– Noi, Capii breslei cizmarilor din Oradea Mare Privelegiată depunem mărturie despre faptul că, camaradul nostru cinstit Szendrei József, după ce conform reglementărilor superioare efectuase peregrinarea sa, plătind Taxa Civică (de stabilire n.n.) în acest oraș privilegiate, a obținut de la Magistratura Privelegiată aprobarea de stabilire, și trecând proba de maestru, a fost incorporat în respectabila Breaslă a Cizmarilor din Oradea Mare, unde de 20 de ani activează deja, cu cinste. Pentru ca epistola noastră de atestare să aibă o forță mai mare, o întărim cu subscrierea numelor noastre proprii, ratificând cu ștampila uzuală a Breslei noastre, la Oradea în a 8-a zi a lunii septembrie 1832.

Prim maestru (de breaslă) Barátky Páll; vicemaestru (de breaslă) Kőteles József; șef de breaslă Kindros József; notarul jurat al breslei Zatulak J.³⁷

În ciuda tuturor acestor demersuri Szendrei József și soția sa n-au fost primiți în fundație, fapt ce reiese din motivația deciziei, consemnate pe cererea depusă: „deoarece conform declarației proprii dispune de un capital de 500 florini, potrivit intenției fondatorului nu poate fi primit acolo.”³⁸

Despre starea fundației din această perioadă o imagine mai completă ne oferă acel chestionar pe care conducerea l-a completat și l-a înaintat Locotenentei Regale, în data de 7 aprilie 1830³⁹. Deoarece la unele dintre întrebările chestionarului (numele fondatorului, scopul fundației, sediul fundației) s-au mai făcut referiri, în cele ce urmează le vom trata numai punctele care aduc informații noi.

Punctul 2. Unde și când s-a făcut actul de fondare, și în ce loc s-a decis instalarea Fundației? - În orașul Oradea din Comitatul Bihor la 27 septembrie al anului 1823 s-a făcut testamentul de către Fondator, dar din cauza procesului de invalidare pornit de către succesorii fondatorului, lăsamântul nu se putea despărți (din masa succesorală, n.n.) decât după terminarea procesului, și abia la 15 august 1827 s-a putut într-adevăr să se deschidă Azilul și anume la Oradea în str. Nagykörös (azi T. Vladimirescu).

Punctul 4. A cui supraveghere există și pentru ce fel de recompensă se administrează? Potrivit ultimei dorințe a fondatorului de către o

³⁶ Ibidem, f. 30

³⁷ Ibidem, f. 33

³⁸ Ibidem, f. 34

³⁹ Ibidem, f. 28 și 29

Direcțiune, numită de autoritatea orașului, sub supravegherea directă a acesteia, plus un Perceptor, fără nici-o remunerație.

Punctul 5. La cine se află capitalul în numerar? Cu ce fel de interes și garanție? când a fost alocat și dacă este determinat termenul de expirare (al contractului de împrumut, n.n)..?

1.La orașul Oradea, de la 22 ian. 1827 până la 8 mai 1830.-15.564 fl.și 51 cr.)

2. La Matolay Mihály, de la 22 ian. 1827 - 287 fl.16 creițari.

3. La Kotsis József, de 22 martie -112 fl.și 16 cr.

4. La Radovits Mihály, 108 fl. și 52 cr.

5. La Valdensteiner Antal, 392 fl., 52 cr.

6. La Braun Józsefné, 100 fl., 54 cr.

7. La Majler József, de la 22 ian.1827, 966 fl. și 20 cr.

8. La Horváth Antal, de la 22 nov. 1829, 150 fl. 38 cr.

9. La văd. lui Sztuppa Togyer, de la 22 aug. 1828 până la 26 mai 1829, 285 fl.și 54 cr.

10.La soția lui Kriskó József, de la 26 mai 1830, 187 fl. 36 cr.

11.La soția lui Fülep József, de la 1 mart.1830, 100 fl.

12. La Belitzay Ferenc, de la 11 iunie 1830, 225 fl.

13. La Algir (în alte locuri Argir n.n.) Demeter, 7310 fl.

Suma totală 25.713 fl.1 cr.

De altfel, cu excepția ultimei poziții, celelate capitaluri sunt alocate cu contracte semnate de giranți de încredere, până când interesele se plătesc cu regularitate; cel aflat la Argir se află în litigiu, fiindcă acel capital a fost lăsat Fundației ca datorie activă.

Punctul 7. Scăzând cheltuielile, ce fel de profit aduce această Fundație?

Deoarece numărul cetățenilor îmbătrâniți (aflați în azil n.n.) este stabilit potrivit venitului obținut din dobânzile după capitalurile sus amintite și din arenda pentru o parte din casa fundațională, acesta se consumă anual pentru întreținerea, îmbrăcămintea acestora și plata slujitorilor Fundației și pentru reparații.

Punctul 8. Care este scopul? Ce îndatoriri au cei primiți în această fundație? Ingrijirea până la moarte a celor săraci și neputincioși fără nici o deosebire de confesie, cei care datorită vârstei înaintate nu pot fi puși la muncă, singura lor îndatorire fiind evlavia.

Punctul 9. Cine primește salariu sau ceva recompensă? În afară de administrator, bucătăreasa și servitorul, ale căror salariu a fost stabilit chiar de către fondator, nimeni nu este salarizat.

10. Unde se păstrează actul de fondare sau Testamentul? Nu există act formal de fondare, ci doar Testamentul, făcut în fața martorilor jurați

și se păstrează în Arhiva orașului privilegiat. Revenind la punctul 4 din acest raport, din datele furnizate reiese că unii dintre datornici au devenit parteneri, să zicem așa, ai fundației încă de la pornire. Si dintre aceștia cel mai important s-a dovedit a fi însuși orașul Oradea, cel puțin în privința mărimii sumei împrumutate. Primul contract de acest fel cu fundația a fost încheiat la începutul anului 1827⁴⁰, având ca drept precedent faptul că orașul a mai împrumutat anumite sume de la Csesztivó Ferencz și anterior. Cităm spre edificare: „Acuma după ce acel proces de invalidare pornit împotriva Testamentului de către văduvă, doamna Koln Anna a ajuns în faza executorie, acea sumă de 3335 florini și 51 creștari împrumutată s-a convenit Azilului Orășenesc pe care răposatul domn Csesztivó Ferencz a decis să-l fondeze: cu acest prilej ne angajăm ca pe dobânda anuală de 6% începând cu 22 ianuarie a.c. să o depunem în rate semestriale la Perceptorul Fundației; dacă amintita Fundație ar avea nevoie de capital, ne obligăm să returnăm întregul capital cu toate accesoriile sale legale. Data la Oradea în 12 februarie 1827. Președintele Comunității Elective a Orașului Privilegiat Oradea Mare și Adunarea Aleșilor Jurați.”

Un alt contract de împrumut se datează din mai 1830⁴¹, când orașul a împrumutat suma de 12.169 florini renani și 50 de creștari „pentru completarea plusului de cheltuieli necesare la construirea morii de făină de pe pârâul Peța.” Potrivit unei specificări din contract „dacă Fundația însăși, dintr-un motiv imprevizibil, va avea nevoie de suma amintită mai sus, casa noastră Domestica (a orașului, n.n.) va fi obligată să o restituie. De altfel conducerea Azilului Civic însuși are drept de satisfacere atât privind capitalul, cât și interesele convenite după acesta, și eventualele cheltuieli ocazionate din motive de orice fel ale orașului nostru, în mod opțional, și fiindcă această sumă de capital se cuvine Instituției consacrată ajutorării oamenilor suferinzi, tocmai de aceea numai banii în numerar pot constitui drept bază de satisfacere. Pentru care am dat actul nostru de obligațiune întărit cu ștampila Orașului nostru, din Adunarea Consiliului și a Adunării Comunității. Prim jude al Oradiei”

La aceste împrumuturi date orașului Oradea s-a mai adăugat și suma recuperată de la Kristóff Demeter care, conform raportului dat de casa în 4 aprilie 1830, nu a plătit dobânzile cu regularitate, și contractul a fost reziliat⁴². Astfel s-a creat situația care a determinat conducerea ca în ședința din 7 decembrie 1830 să ia următoarea decizie: „D-l Gavra Gábor este însărcinat ca în colaborare cu d-l revizor (Kotsis József), făcând socoteala

⁴⁰ Ibidem, f. 19

⁴¹ Ibidem, f. 21

⁴² Proces verbal..., f. 21

la zi a dobânzilor, după datoriile anterioare ale oraşului cât şi după capitalurile depuse de d-l Swachaffer István şi dl. Kristóff Demeter, din cele trei contracte care însumează 15.564 florini şi 51 creiţari.; să facă un Contract general cu Oraşul privilegiat.”⁴³

Am conturat până acuma premisele înfiinţării acestei fundaţii de caritate şi cadrul juridico-administrativ şi financiar în care a început activitatea sa generoasă, benefică pentru societatea orădeană din secolul al XIX-lea. Tocmai această activitate concretă desfăşurată în decursul deceniilor va constitui subiectul unei alte lucrări.

*CHARITY FOUNDATION „CSESZTIVO“
FROM ORADEA*

In this paper it is presented the most important private charitable foundation from Oradea of XIX-th century. This institution named „CSESZTIVO“ was also know line asylum of the city. It was established in 23 september 1823 by CSESZTIVO FERENCZ.

⁴³ Ibidem, f. 27